

Katarzyna Ćwirynkało

Pełnosprawni uczniowie wobec swoich rówieśników z niepełnosprawnością

Niepełnosprawność nr 3, 93-106

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Katarzyna Ćwirynkało

Pełnosprawni uczniowie wobec swoich rówieśników z niepełnosprawnością

Wprowadzenie

Zagadnienie społecznej akceptacji osób z niepełnosprawnością leży w centrum zainteresowań wielu badaczy. Nasilające się w ostatnim ćwierćwieczu tendencje integracyjne dotyczą coraz większej liczby dziedzin ludzkiego życia i, choć zwraca się uwagę na wiele barier stojących na drodze do integracji, obserwuje się przy tym rosnącą aprobatę społeczeństwa, także w Polsce, zarówno wobec samych osób z odchyleniami od normy, jak i praktyk integracyjnych (Ostrowska 1997).

Liczne badania dotyczące integracji uczniów pełnosprawnych i z niepełnosprawnością w klasach ogólnodostępnych wskazują zarówno na szanse, jak i zagrożenia płynące dla obu grup. Efektywność integracji jest determinowana wieloma czynnikami. Wśród zasadniczych Cz. Kosakowski (2000) wymienia: warunki materialne oraz dydaktyczno-wychowawcze, w jakich funkcjonuje szkoła, przygotowanie nauczyciela-wychowawcy, zatrudnienie specjalistów wspierających kształcenie uczniów z niepełnosprawnością, a także współpracę szkoły z placówkami specjalistycznymi i domem rodzinnym dzieci. Za efekt kształcenia integracyjnego, jak również warunek skutecznej integracji można uznać również jakość relacji społeczno-emocjonalnych w grupach integracyjnych (Parys 2009). Analiza doniesień badawczych poświęconych wzajemnym stosunkom uczniów pełno- i niepełnosprawnych najczęściej nie napawa optymizmem. Z jednej strony w różnych publikacjach (np. Maciarz 1985; Palak 1993; Lipińska 1999; Janion 2000; Ćwirynkało 2003; Lipińska-Lokś 2003; Chodkowska 2004; Nowicka, Ochonczyńska 2004; Wiącek 2005; Zamkowska 2005) wskazuje się, że dzieci i młodzież z niepełnosprawnością częściej, w porównaniu do zdrowych rówieśników, zajmują w grupie pozycje niższe, niekorzystne. Z drugiej jednak strony część badań przekonuje o pozytywnych efektach integracji w zakresie wzajemnych relacji obu grup uczniów (Sakowicz-Boboryko 2003; Kornaś 2004; Osik-Chudowolska 2008).

Różnicowane wyniki badań dotyczące charakteru i uwarunkowań interakcji pomiędzy osobami pełnosprawnymi a niepełnosprawnymi na gruncie szkoły stanowiły impuls do przyjęcia za przedmiot zainteresowań niniejszego opracowania społecznej akceptacji osób z niepełnosprawnością uczących się w szkołach ogólnodostępnych (do których zaliczono szkoły masowe i integracyjne) przez ich rówieśników z klas, do których uczęszczają.

Badania własne

Zaprezentowane poniżej wyniki są kontynuacją analizy szerzej zakrojonych badań, z których materiał badawczy został już częściowo zaprezentowany na III Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Dziecko ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w drodze ku dorosłości”, zorganizowanej przez Zakład Rewalidacji i Terapii Pedagogicznej Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego J. Kochanowskiego w Kielcach w dniach 22–23 kwietnia 2009 roku (Ćwirynkałło, praca w druku).

Na potrzeby pracy badaniom poddano 357 uczniów pełnosprawnych z 18 klas ogólnodostępnych ze szkół masowych i 7 klas integracyjnych (ze szkół ogólnodostępnych z oddziałami integracyjnymi). Byli to uczniowie pochodzący z różnych szczebli szkolnych: począwszy od szkoły podstawowej (klasy IV–VI), poprzez gimnazjum (klasy I–III) do szkół ponadgimnazjalnych (klasy I–III). Podstawowym kryterium doboru grupy badawczej było uczęszczanie do ich klas przynajmniej jednego ucznia z niepełnosprawnością lub (co miało miejsce w przypadku dwóch klas technikum) uczestnictwo w zajęciach łączonych razem z grupą uczniów niepełnosprawnych.

Badania zostały przeprowadzone przez studentów stacjonarnych pedagogiki specjalnej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie w marcu i kwietniu 2009 roku.

Przygotowana na potrzeby niniejszego opracowania analiza zebranego materiału badawczego dotyczy następujących aspektów stosunku uczniów pełnosprawnych do ich rówieśników z niepełnosprawnością oraz ich wzajemnych interakcji: kontakty na przerwach śródlekcyjnych, szkolnych zabawach/ dyskotekach, interakcje pozaszkolne, chęć zdobycia wiedzy na temat niepełnosprawności oraz zaangażowania się w wolontariat na rzecz osób niepełnosprawnych.

Pierwszym z badanych obszarów były interakcje uczniów sprawnych i niepełnosprawnych na przerwach międzylekcyjnych. Wyniki przedstawia tabela 1.

Tab. 1. Interakcje uczniów pełno- i niepełnosprawnych na przerwach międzylekcyjnych

Pytanie	Kategorie odpowiedzi	Szkoła podstawowa		Gimnazjum		Szkoła średnia		Ogółem	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Jeśli osoba niepełnosprawna podeszłaby do Ciebie i grupy Twoich przyjaciół na przerwie, obiedzie itp., czy zaprosiłbyś ją do wspólnej rozmowy?	Tak	69	46,3	33	50,0	93	65,5	195	54,6
	Trudno powiedzieć	67	45,0	28	42,4	44	31,0	139	38,9
	Nie	12	8,0	5	7,6	4	2,8	21	5,9
	Brak odpowiedzi	1	0,7	0	0,0	1	0,7	2	0,6
Jeśli wiedziałbyś więcej o tym, jak postępować i zachowywać się wobec osób niepełnosprawnych, czy chętniej włączałbyś je do rozmowy?	Tak	73	49,0	25	37,9	71	50,0	169	47,3
	Trudno powiedzieć	53	35,6	32	48,5	65	45,8	150	42,0
	Nie	19	12,7	9	13,6	6	4,2	34	9,5
	Brak odpowiedzi	4	2,7	0	0,0	0	0,0	4	1,1

Źródło: Opracowanie własne.

Zaprezentowany w powyższej tabeli materiał zebrano, analizując odpowiedzi badanych na dwa pytania: 1) Jeśli osoba niepełnosprawna podeszłaby do Ciebie i grupy Twoich przyjaciół na przerwie, obiedzie itp., czy zaprosiłbyś ją do wspólnej rozmowy?; 2) Jeśli wiedziałbyś więcej o tym, jak postępować i zachowywać się wobec osób niepełnosprawnych, czy chętniej włączałbyś je do rozmowy? W odpowiedzi na pierwsze z pytań 54,6% badanych zapewniło, że zaprosiłoby osobę z niepełnosprawnością do wspólnej rozmowy. Uczniowie ci, uzasadniając swoje odpowiedzi, akcentowali swoje pozytywne postawy wobec osób niepełnosprawnych w ogóle (np. *Nie mam uprzedzeń; Każda osoba niepełnosprawna też może być fajnym towarzyszem; Nie uważam ich za gorszych; Osoba niepełnosprawna ma takie same prawa i należy ją normalnie traktować; Jeśli się znamy, to dlaczego nie – jest to osoba jak każda inna; Nie wybieram sobie znajomego po tym, czy jest chory, czy nie; Traktuję te osoby jak inne*) lub konkretnych osób z niepełnosprawnością, które znają (np. *Zna dobre żarty i jest duszą towarzystwa w naszej klasie; Dobrze nam się rozmawia; Lubię go; Bo to przyjaciel*). W niektórych wypowiedziach można zauważyć troskę badanych o uczucia osób niepełnosprawnych (np. *Nie chciałabym, aby czuła się samotna; Czulały się lepiej; Żeby nie czuła się odrzucona; Żeby nie był sam; Ponieważ nikt inny nie chce z nią rozmawiać; Bo może nie ma z kim pogadać*), u innych zaproszenie do rozmowy, wynika np. z ciekawości, chęci omówienia różnych spraw itp. (np. *Żyjemy w takim samym środowisku, więc zawsze mogą znaleźć się wspólne tematy; Ciekawa*

byłabym, co ma do powiedzenia; Mam z nim o czym rozmawiać; Ona ma też ciekawe rzeczy do powiedzenia; Chcę poznać lepiej ludzi; Ponieważ fajnie się z nimi rozmawia; Każdy może porozmawiać, możemy mieć wspólne zainteresowania; Może mieć coś śmiesznego do powiedzenia; To oczywiste – im więcej osób rozmawia, tym lepiej). Część respondentów podkreśliła, że zachowałyby się tak z uwagi na swoje cechy osobowości, wychowanie, zasady, których przestrzega (np. *Z każdym trzeba rozmawiać; Tak wypada; Z takimi ludźmi też należy rozmawiać; Jestem towarzyski; Trzeba być kulturalnym; Tak jest grzecznie; Bo jestem koleżeński).*

Dość duża grupa uczniów (38,9%) stwierdziła, że trudno jednoznacznie określić, czy zaprosiłaby osobę z niepełnosprawnością do wspólnej rozmowy ze swoimi przyjaciółmi. Badani z reguły uzależniali to od różnych czynników, np. od tego, z kim by rozmawiali (np. *Zależy od towarzystwa, z którym bym się spotkała; Nie wiem, czy inni by się zgodzili; Zależy, z kim bym siedział*), od tematu prowadzonej rozmowy (np. *Zależy o czym rozmawiałabym z przyjaciółmi; Myślę, że jeśli mielibyśmy wspólny temat, rozmowa sama by się rozwinęła*), od samej osoby niepełnosprawnej (np. *Zależy od charakteru tej osoby*) lub stopnia jej znajomości przez pozostałych rozmówców (np. *Jakby oni ją znali, to tak*). Niektórzy respondenci stwierdzili, że kontakty utrzymują, jednak nie dążą do ich rozwijania. Oto jedna z wypowiedzi: *Zapraszać to raczej nie, głupio..., ale gdyby o coś zapytała, odpowiedziałbym*. Część uczniów stwierdziła, że nie było wcześniej w takiej sytuacji, trudno im ocenić, jak zachowałyby się w niej.

Niewielka grupa uczniów (5,9%) przyznała, że jeśli osoba niepełnosprawna podeszłaby do nich i grupy ich przyjaciół, nie zaprosiliby jej do włączenia się do rozmowy. Respondenci ci wskazywali na presję grupy jako jeden z czynników o tym decydujących bądź swój stosunek do osób/ osoby z niepełnosprawnością i/lub ich/jej cechy, a także brak wiedzy na temat niepełnosprawności (np. *Wolę sprawnych, nie chciałoby mi się od nowa zaczynać rozmowy; Każdy ma swoich znajomych; Ta osoba nie wiedziałaby, o co chodzi; On nic by do grupy nie wniósł; A o czym mam z nim gadać?*). Co interesujące, czynnikiem takim bywała niekiedy troska o osobę z niepełnosprawnością (np. *Bo inni mogliby tę osobę wyśmiać; Niektóre tematy mogą urazić tę osobę*).

Analiza wypowiedzi uczniów wskazuje na pewną zależność: im wyższy szczebel szkolny, tym więcej uczniów pełnosprawnych jest skłonnych zaprosić osobę niepełnosprawną do wspólnej rozmowy z przyjaciółmi (szkoła podstawowa – 46,3%, gimnazjum – 50,0%, szkoła ponadgimnazjalna – 65,5%). Może się to wiązać z przykładaniem przez starszych uczniów większej wagi do zasad kulturalnego zachowania się, ale też ich większą świadomością, niezależnością myślenia (mniejszym lękiem przed presją grupy).

Ponieważ uznano, że wiedza na temat niepełnosprawności może wpływać na obniżenie lęku wobec osób nią dotkniętych oraz wzrost chęci do wchodzenia z nimi w relacje, respondenci zostali zapytani, czy jeśli wiedzieliby więcej o tym, jak postępować i zachowywać się wobec osób niepełnosprawnych, chętniej włączali-

by je do rozmowy. Wyniki potwierdziły przypuszczenia. Blisko połowa respondentów (47,3%) odpowiedziała na to pytanie twierdząco. Oto niektóre z ich wypowiedzi: *Niewiedza powoduje strach; Czasem boję się, że urażę tę osobę; Im więcej się wie o drugim człowieku, tym lepiej można go poznać i mu pomóc; Bo czasem nie wiem, jak się zachować. Gdybym wiedział, jak rozmawiać, byłoby o wiele przyjemniej, mi i tej osobie; Wydaje mi się, że należy więcej się dowiadywać na temat problemów osób niepełnosprawnych; Wiedziałbym, jak się zachować, żeby nie sprawić im przykrości; Nie powiedziałabym nic głupiego, co mogłoby ją zranić; Mielibyśmy więcej tematów, bo wtedy wiedziałbym, co taką osobę może zranić; Wiedziałbym, co czuje, jak odbiera różne sytuacje.*

Duża grupa badanych (42%) miała trudności z jednoznacznym stwierdzeniem, czy dodatkowa wiedza na temat niepełnosprawności wpłynęłaby na ich chęć do wspólnych rozmów z rówieśnikami z odchyleniami od normy. Osoby te po prostu nie wiedzą, czy coś mogłoby się zmienić (np. *Musiałaby rzeczywiście taka sytuacja nastąpić – nie wiem, czy to coś zmienia*) lub uzależniają to od różnych czynników (np. *Zależy to od samej osoby niepełnosprawnej; Nie wiem, czy bym ich polubiła mimo wszystko, bez względu na niepełnosprawność*). Część osób zaznacza, że trudno im to określić, gdyż i tak zachowują się, ich zdaniem, normalnie wobec tych osób (np. *I tak rozmawiam z nimi normalnie*).

Tylko 9,5% respondentów stwierdziło, że nie włączyłoby chętniej osób z niepełnosprawnością do rozmowy, gdyby więcej o nich wiedzieli. Również i w tym przypadku część osób odpowiedziało, że nie, gdyż ich zachowanie już teraz cechuje się otwartością wobec osób niepełnosprawnych (np. *Byłoby tak samo jak i teraz – chętnie z nimi rozmawiam; Bez tego mogę z nimi rozmawiać; Nie muszę wiedzieć więcej – wystarczy mi to, co wiem teraz do rozmowy*). Pozostali nie widzą możliwości lub potrzeby zmiany swojego zachowania (np. *Z tymi osobami po prostu nie chcę rozmawiać; Nie czuję, aby było mi to potrzebne*).

Kolejnym badanym aspektem były interakcje uczniów pełno- i niepełnosprawnych na szkolnych dyskotekach/ zabawach. Uczniowie odpowiadali na pytanie, czy zatańczyliby na szkolnej dyskotekę z osobą niepełnosprawną. Materiał ilościowy zawiera tabela 2.

Zaprezentowane dane wskazują, że niespełna 1/3 respondentów (29,7%) stwierdziła, iż zatańczyłaby z osobą niepełnosprawną na szkolnej dyskotekę, 41,2% nie potrafiło tego jasno określić, a 28,3% badanych nie zrobiłoby tego. Można przy tym zauważyć różnice pomiędzy uczniami poszczególnych szczebli szkolnych. Najczęściej niechęć do interakcji w tym zakresie wykazują uczniowie gimnazjum (40,9% respondentów nie zatańczyłoby z osobą z niepełnosprawnością), rzadziej szkół podstawowych (34,2%) i najrzadziej szkół ponadgimnazjalnych (16,2%). Być może sytuacja taka wynika z faktu, że w wieku gimnazjalnym badani znajdują się pod dużą presją grupy rówieśniczej, spore znaczenie przypisują identyfikacji z grupą oraz takim wartościom, jak wygląd, zdrowie, osiągnięcia. Ponadto możliwe jest, że w okresie tym opory uczniów, aby nie łamać pewnych

zasad (kultury, dobrego wychowania), są mniejsze niż w młodszym wieku szkolnym i u uczniów szkół średnich.

Tab. 2. Interakcje uczniów pełno- i niepełnosprawnych na szkolnych dyskotekach

Pytanie	Kategorie odpowiedzi	Szkoła podstawowa		Gimnazjum		Szkoła średnia		Ogółem	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Czy zatańczyłbyś z osobą niepełnosprawną na szkolnej dyskotecie?	Tak	46	30,9	12	18,2	48	33,8	106	29,7
	Trudno powiedzieć	50	33,6	27	40,9	70	49,3	147	41,2
	Nie	51	34,2	27	40,9	23	16,2	101	28,3
	Brak odpowiedzi	2	1,3	0	0,0	1	0,7	3	0,8

Źródło: Opracowanie własne.

Badani, którzy uznali, że zatańczyliby z osobą niepełnosprawną na szkolnej dyskotecie, stwierdzali, iż wynika to z braku ich uprzedzeń, pozytywnego stosunku do osób/osoby z niepełnosprawnością lub wysokiej kultury osobistej (np. *Bawić można się z każdym; Nie widzę w tym nic nienormalnego; Nie mam uprzedzeń; Kultura tego wymaga; Dla mnie nie chodzi o urodę, tylko uczucia i dobroć; Gdyby mi zaproponowała taniec, nie umiałbym odmówić; Żeby sprawić jej przyjemność*). Część podkreślała, że są ważniejsze czynniki decydujące o tym, z kim zatańczyć, niż niepełnosprawność osoby (np. *Jeśli byłaby ładną dziewczyną, to czemu nie*).

Największa część respondentów (41,2%) stwierdziła, że nie może jednoznacznie odpowiedzieć, czy zatańczyliby z osobą niepełnosprawną. Uzależniają to, dla przykładu, od rodzaju i stopnia niepełnosprawności (np. *Zależy jaka to niepełnosprawność*), konkretnej osoby (np. *Zależy czy lubię tę osobę, czy nie; Zależy, czy ta osoba by chciała*). Swoje obiekcje niektórzy badani łączyli z brakiem wiedzy na temat osób niepełnosprawnych (np. *Nie jestem pewna, czy wiedziałabym, jak się zachować*).

Pozostali badani (28,3%) przyznali, że nie zatańczyliby w szkole z osobą niepełnosprawną. Związane było to dość często z presją grupy (np. *Bym się wstydził; Bałbym się reakcji innych; Każdy by zaraz się śmiał; Wstyd (siara)*), rzadziej z samą osobą niepełnosprawną lub troską o nią (np. *Na pewno ona nie umie tańczyć; Nie chciałbym zrobić jej krzywdy; Jak można tańczyć z osobą na wózku?*). Kolejną przyczyną było nieuczęszczanie badanych na dyskoteki lub brak ich organizacji w szkołach. Dość duża grupa uczniów stwierdziła, że w ogóle nie tańczy bądź nie lubi tańczyć, stąd też nie widzą możliwości tańca również z osobą niepełnosprawną. Ponadto część uczniów, głównie młodszych, ze szkół podstawowych, stwierdziła, że nie tańczy z osobami płci przeciwnej (np. *Nie tańczę z dziewczynami*). Warto przy tym dodać, że również w przypadkach, kiedy respondent i osoba z niepełnosprawnością

byli tej samej płci, odpowiedź takich badanych na zadane pytanie była przecząca (np. *Bo jedyni niepełnosprawni w naszej klasie to chłopcy; To przecież facet*). Wypowiedzi takie świadczyły o tym, że niektórzy respondenci, odpowiadając na zadane pytanie, mieli na myśli jedynie te osoby niepełnosprawne, które znają ze swoich klas.

Wzajemne relacje uczniów z jednej klasy szkolnej z reguły nie ograniczają się do kontaktów na terenie szkoły. Z uwagi na powyższe, punktem zainteresowania uczyniono również interakcje uczniów sprawnych i z niepełnosprawnością poza szkołą. Dane liczbowe zawiera tabela 3.

Tab. 3. Interakcje uczniów pełno- i niepełnosprawnych poza szkołą – spotkania poza terenem szkoły

Pytanie	Kategorie odpowiedzi	Szkoła podstawowa		Gimnazjum		Szkoła średnia		Ogółem	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Czy spotykasz się z osobami niepełnosprawnymi poza szkołą?	Tak	52	34,9	22	33,3	42	29,6	116	32,5
	Nie	95	63,8	44	66,7	99	69,7	238	66,7
	Brak odpowiedzi	2	1,3	0	0,0	1	0,7	3	0,8

Źródło: Opracowanie własne.

Jak pokazuje analiza zebranego materiału empirycznego, stosunek procentowy uczniów spotykających się z osobami z niepełnosprawnością do tych, którzy tego nie robią, wynosi mniej więcej 1:2. Nie ma przy tym ponadto istotnych różnic pomiędzy uczniami poszczególnych szczebli szkolnych. Warto przyjrzeć się dokładniej motywom, dla których respondenci wchodzi bądź nie w interakcje z osobami z niepełnosprawnością poza szkołą. Okazuje się, że stosunkowo rzadko wiążą je ze stosunkiem do osób niepełnosprawnych (znanych badanym lub w ogóle). Wśród przyczyn są zarówno te, dla których badani spotykają się z osobami z niepełnosprawnością (np. *To moi przyjaciele; Gram z nim w szachy, bo dobrze gra; To bardzo miłe, utalentowane i sympatyczne osoby*), jak i te, ze względu na które tego nie czynią (np. *Nie mam o czym z nimi rozmawiać; Ciężko jest im wyjść na miasto; Nie spotykam się z nimi, bo oni się wstydzą; Takie osoby są zazwyczaj uzależnione od osób trzecich i trudno byłoby coś takiego zorganizować; Rodzice im nie pozwalają*). Znacznie częściej pojawiają się powody związane z miejscem zamieszkania badanych (np. *Czasem spotykam Jurka, bo mieszka w moim bloku; Ci koledzy nie są z mojego miasta, więc nie wychodzimy razem; W mojej wsi nie ma takich osób; Mam za daleko; Nie wiem, gdzie oni mieszkają*), niewielkim stopniem znajomości (lub nawet jej brakiem) osób z odchyleniami od normy (np. *Nie znam na tyle, aby spotykać się poza szkołą; Wszyscy moi znajomi są pełnosprawni; Nie mam takich znajomych; Żadna osoba niepełnosprawna nie*

jest mi na tyle bliska, bym spotkała się z nią poza szkołą) lub takimi ograniczeniami, jak np. brak czasu, chęci czy presja grupy (np. *Nie mam na to czasu. Mam lepsze zajęcia; Rzadko z kimkolwiek się spotykam; Unikam ich, bo się wstydzę*).

Aby dokładniej przyjrzeć się badanemu zagadnieniu, zapytano respondentów (tych, którzy odpowiedzieli twierdząco, że spotykają się z niepełnosprawnymi poza szkołą), w jakich sytuacjach ma to miejsce. Wyniki nie napawają optymizmem, świadcząc raczej o ubogich relacjach koleżeńskich i przyjacielskich uczniów pełno- i niepełnosprawnych. Do większości spotkań, zdaniem badanych, dochodzi okazjonalnie, przypadkowo (jak to opisał jeden z uczniów: „przelotem”): na mieście, w sklepie, podczas wspólnych dojazdów do/ze szkoły, w stołówce, na ulicy, w szpitalu, w autobusie. Rzadziej pojawiają się takie sytuacje, jak: wolontariat, wspólne zajęcia integracyjne, sportowe (np. gra w piłkę, przejażdżka rowerowa lub hulajnogą), harcerstwo, zabawy, festyny, warsztaty, „spotkania” internetowe (gg), spotkania w domu, rodzinne, towarzyskie (np. kino, imprezy, w tym urodziny, wspólne wyjście „na papierosa”, na basen, wspólne rozmowy, odrabianie prac domowych, dyskoteki).

Jak już wspomniano wcześniej, można przypuszczać, że wiedza na temat niepełnosprawności jest jednym z istotnych determinantów podejmowania interakcji z osobami niepełnosprawnymi. Badani zostali zapytani, czy chcieliby nauczyć się czegoś więcej o niepełnosprawności. Zestawienie ilościowe tych danych zawiera tabela 4.

Tab. 4. Potrzeba wiedzy na temat niepełnosprawności wyrażana przez badanych

Pytanie	Kategorie odpowiedzi	Szkoła podstawowa		Gimnazjum		Szkoła średnia		Ogółem	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Czy chciałbyś nauczyć się czegoś więcej o niepełnosprawności?	Tak	59	39,6	29	43,9	74	52,1	162	45,4
	Trudno powiedzieć	52	34,9	21	31,8	48	33,8	121	33,9
	Nie	38	25,5	15	22,7	20	14,1	73	20,4
	Brak odpowiedzi	0	0,0	1	1,5	0	0,0	1	0,3

Źródło: Opracowanie własne.

Zebrane wyniki wskazują na duże zapotrzebowanie ze strony uczniów pełnosprawnych na zdobycie wiedzy dotyczącej niepełnosprawności. Zaledwie co piąty respondent nie wyraził chęci nauczania się więcej na ten temat. Pozostali albo zadeklarowali taką chęć (45,4%), albo nie udzielili jednoznacznej odpowiedzi, uzależniając to od różnych czynników (33,9%). Zwraca przy tym uwagę fakt,

że im wyższy szczebel szkolny, tym częściej uczniowie pełnosprawni stwierdzali potrzebę zdobycia dodatkowej wiedzy o niepełnosprawności.

Badani, którzy stwierdzili, że chcieliby nauczyć się czegoś więcej na temat niepełnosprawności, podawali różne powody. Wiązały się one z ogólną chęcią zdobywania wiedzy przez uczniów (np. *Każde doświadczenie jest cenne; Zawsze warto mieć wiedzę na różne tematy; Człowiek każdego dnia powinien uczyć się nowych rzeczy; Więcej wiedzy nie zaszkodzi; Lubię poznawać nowe rzeczy*) albo – częściej – z osobami z niepełnosprawnością, chęcią nawiązywania z nimi kontaktów lub niesienia im pomocy (np. *Ułatwiłoby mi to kontakt z osobami niepełnosprawnymi; Łatwiej bym się z nimi komunikowała; Lepiej zrozumiałabym ich potrzeby; Wiedziałabym, jak z takimi osobami rozmawiać i nawiązać kontakt. Nigdy nie wiemy, kiedy spotkamy osobę niepełnosprawną; Fajnie jest znać problemy innych i pomagać je rozwiązywać; Chciałabym rozumieć problem; Poznałbym różne typy upośledzeń; Jestem ciekawa, jakie jest życie chorych osób*). U niektórych badanych zainteresowanie zagadnieniem niepełnosprawności wynika, jak twierdzą, z faktu częstego kontaktowania się z osobami z niepełnosprawnością, np. w rodzinie (np. *Dużo znam takich osób; Mam niepełnosprawnego kuzyna*). Co ciekawe, niektórzy wykazują się potrzebą zdobycia wiedzy o niepełnosprawności, gdyż przewidują, że istnieje możliwość zetknięcia się z osobami niepełnosprawnymi w przyszłości. Jeden z uczniów szkoły podstawowej napisał: *Na przykład bym miał dziecko niepełnosprawne, to bym wiedział, co robić*. Część badanych zauważyło niedosyt wiedzy na temat niepełnosprawności również w szerszych kręgach społecznych (np. *Uważam, że nasze społeczeństwo jest za mało poinformowane, jeśli chodzi o niepełnosprawność*). Można również dodać, że w przypadku kilku uczniów szkół średnich dostrzegalne są znaczące zainteresowania problematyką niepełnosprawności, które mogą zadecydować o wyborze kariery zawodowej (np. *Chcę iść na takie studia, żeby pracować z osobami niepełnosprawnymi*).

Respondenci, którym trudno było udzielić jednoznacznej odpowiedzi na postawione pytanie, uzależniali to od takich czynników, jak: czas, możliwości, okoliczności, potrzeba, rodzaj dostarczanej wiedzy (np. *Musiałbym dłużej pomyśleć, zależy czy mi się to do czegoś przyda, ale lubię dowiadywać się o różnych rzeczach; Na co dzień nie mam styczności z takimi osobami, ale jeśli przydałoby mi się to w przyszłości, to owszem; Zależy, czego by uczyli*). W części przypadków badani podawali pozytywne i negatywne, ich zdaniem, strony zdobywania dodatkowej wiedzy o niepełnosprawności (np. *Z jednej strony tak, bo wiedziałabym o tych osobach więcej, z drugiej strony nie, bo to przykre rzeczy*).

Spośród badanych uczniów 1/5 stwierdziła, że nie chcą dowiadywać się czegoś więcej na temat niepełnosprawności. Respondenci ci tłumaczyli to brakiem zainteresowania problemem niepełnosprawności (np. *Nie interesuje mnie to; Mam ciekawsze tematy*), brakiem czasu, brakiem potrzeby, brakiem chęci do nauki w ogóle, posiadaniem w chwili obecnej wystarczająco dużej wiedzy o niepełno-

sprawności (np. *Nie czuję, aby było mi to potrzebne; I tak mam dużo nauki; Bo wiem już wystarczająco; Uważam, że i tak dużo wiem; Przeszłam już dużo takich zajęć; Myślę, że tak jak z nimi teraz postępuję, jest OK; Nie przepadam za intensywną nauką*).

Ostatnim z badanych obszarów uczyniono chęć zaangażowania się uczniów w pracę wolontariacką na rzecz osób z niepełnosprawnością. Wyniki badań w tym zakresie zawiera tabela 5.

Tab. 5. Chęć zaangażowania się uczniów w pracę z osobami z niepełnosprawnością

Pytanie	Kategorie odpowiedzi	Szkoła podstawowa		Gimnazjum		Szkoła średnia		Ogółem	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Czy zgodziłbyś się zaangażować w pracę jako wolontariusz pomagający osobom niepełnosprawnym?	Tak	56	37,6	28	42,4	55	38,7	139	38,9
	Trudno powiedzieć	58	38,9	20	30,3	55	38,7	133	37,3
	Nie	34	22,8	18	27,3	32	22,5	84	23,5
	Brak odpowiedzi	1	0,7	0	0,0	0	0,0	1	0,3

Źródło: Opracowanie własne.

Uzyskane w badaniach wyniki można uznać za optymistyczne. Aż 38,9% badanych uczniów pełnosprawnych zadeklarowało, że zgodziłoby się zaangażować w pracę jako wolontariusz pomagający osobom niepełnosprawnym, 37,3% nie udzieliło jednoznacznej odpowiedzi i zaledwie 23,5% stwierdziło, że nie uczyniłoby tego. Dane te wskazują na duże otwarcie dzieci i młodzieży na pracę z osobami niepełnosprawnymi i popularność wolontariatu.

Wśród motywów, dla których respondenci zgodziliby się zaangażować w pracę wolontariacką w celu udzielenia pomocy osobom niepełnosprawnym, można wymienić: chęć polepszenia sytuacji ludzi potrzebujących (np. *Aby im pomóc; Żeby nie czuli się samotni; Żeby ludzie nie byli głodni i mieli uśmiech na twarzy*), cechy własnej osobowości (np. *Jestem uczynna. Lubię pomagać innym; Jestem pomocny*), dostrzeganie potrzeb osób z niepełnosprawnością (np. *Oni potrzebują pomocy; Żeby nie czuły się same*), posiadanie wśród bliskich znajomych lub członków rodziny osób z niepełnosprawnością (np. *Bo sam mam wujka niepełnosprawnego*), pozytywne doświadczenia własne lub bliskich osób zdobyte w pracy wolontariackiej (np. *Moja siostra jest wolontariuszką; Już jestem wolontariuszem; Jestem w PCK, żeby pomóc im i pokazać, że mają przyjaciół na świecie*), a także atrakcyjność takiej pracy (np. *To mogłoby być ciekawe doświadczenie; Mogłoby być fajnie, różne zabawy; Myślę, że byłoby to miłe i satysfakcjonujące doświadczenie*) i spodziewane z niej korzyści dla siebie (np. *Być może dostałabym dodatkowe punkty do szkół*).

Uczniowie, którzy nie udzielili jednoznacznej odpowiedzi na postawione pytanie, z reguły podawali czynniki, od jakich uzależniali swą ewentualną pracę na rzecz osób z niepełnosprawnością. Były one następujące: czas, częstotliwość i charakter zajęć (np. *Zależy, w jakich godzinach; Nie wiem, czy miałbym czas; Nie mam cierpliwości, ale raz na jakiś czas mogę; Zależy, jaka byłaby forma wolontariatu*), stopień trudności wykonywanej pracy (np. *Chyba tak, ale jak nie będzie to zbyt trudne*), rodzaj niepełnosprawności osób, którym mieliby pomagać (np. *Zależy, z jakimi osobami miałbym pracować; Zależy od rodzaju niepełnosprawności*) oraz swój stan i/lub wiek (np. *Nie wiem, czy bym podolała. Wszystko zależy od sytuacji i mojego stanu psychicznego; Nie wiem, czy potrafiłabym patrzeć na krzywdę ludzi, ale jeśli byłabym w stanie, to tak; Tak, ale jak będę duży; Nie wiem, czy dałbym sobie radę*). W niektórych przypadkach respondenci stwierdzali, że nie mogą na to pytanie odpowiedzieć, gdyż nie przemyśleli tego (np. *Nigdy o tym nie pomyślałem*).

Z kolei badani, którzy nie zadeklarowali chęci pracy jako wolontariusze pomagający osobom z niepełnosprawnością, najczęściej tłumaczyli to brakiem czasu i/lub zaangażowaniem w inne zajęcia (np. *I tak nie mam czasu dla siebie; Uczę się do matury i mam mało czasu; Mam dużo zajęć. Ciągle wychodzę; Nie mam zbyt dużo czasu. Jestem zabieganą osobą; Mam inne obowiązki; Wolę inną pracę; Mam inne plany; Po lekcjach chodzę na angielski; Nie lubię pracować za darmo*). W nielicznych przypadkach uczniowie w swoich wypowiedziach wskazywali na własne cechy, takie jak brak odporności lub cierpliwości (np. *To ciężka i wyczerpująca praca, a ja nie mam cierpliwości; To praca dla osób silnych psychicznie; Brak predyspozycji; Nie poradziłabym chyba sobie*), okazywali niechęć wobec osób z niepełnosprawnością bądź zaznaczali, że praca taka nie przyniesie, ich zdaniem, pozytywnych efektów (np. *Osoby te są szkodliwe; To strata czasu, nie chce mi się*).

Zakończenie

Zaprezentowane wyniki badań świadczą o dużym zróżnicowaniu pełnosprawnych uczniów w zakresie ich ustosunkowania się do rówieśników z niepełnosprawnością. Podsumowując je, można sformułować następujące wnioski:

- 1) W zakresie interakcji na przerwach śródlekcyjnych 54,6% badanych uczniów pełnosprawnych zadeklarowało, że zaprosiłoby osobę niepełnosprawną do wspólnej rozmowy z grupą swoich przyjaciół, gdyby ona do nich podeszła, 38,9% respondentów uzależniło to od różnych czynników (np. towarzystwo, z którym przebywaliby, temat rozmowy, sama osoba niepełnosprawna, stopień znajomości rozmówców), a 5,9% przyznało, iż nie włączyliby osoby niepełnosprawnej do wspólnej rozmowy. Warto zaznaczyć, że otwartość uczniów do włączania osób z niepełnosprawnością do wspólnej rozmowy wzrastała z wiekiem badanych uczniów (najwyższa w szkole ponadgimnazjalnej, najniższa w podstawowej).

- 2) W zakresie interakcji na szkolnych dyskotekach 29,7% badanych uczniów pełnosprawnych zadeklarowało, że zatańczyłoby z osobą niepełnosprawną, podobna liczba respondentów (28,3%) nie uczyniłaby tego, a 41,2% uzależniło to od takich czynników, jak: rodzaj, stopień niepełnosprawności, stopień jej znajomości i inne. Stwierdzono przy tym najczęściej niechęć do wspólnego tańca z osobą z niepełnosprawnością przejawiali uczniowie gimnazjów, a najrzadziej uczniowie szkół ponadgimnazjalnych.
- 3) W zakresie interakcji pozaszkolnych stwierdzono, że 2/3 uczniów pełnosprawnych (66,7%) nie spotyka się z osobami z niepełnosprawnością, a w przypadku pozostałych kontakty często są ubogie, okazjonalne. Podobne wyniki można dostrzec też w innych badaniach. Dla przykładu, badania Jurgielewicz-Wojtaszek i Karczerowskiej (2005), dotyczące interakcji uczniów z wadą słuchu (uczęszczających do klasy specjalnej) i ich pełnosprawnych rówieśników wskazują, że uczniowie ci nie tylko w niewielkim stopniu kontaktują się w szkole, ale też zupełnie nie spędzają wspólnie czasu poza nią. Powyższe dane świadczą o tym, iż często mamy do czynienia z integracją jedynie na poziomie instytucjonalnym, a integracja interpersonalna ma miejsce tylko na gruncie szkoły. Można przypuszczać, że w wielu przypadkach nie można mówić o osiągnięciu integracji wewnątrzpsychicznej. Potwierdza to spostrzeżenia A. Krause (2000), którego zdaniem w społeczeństwie wysoko rozwiniętym można zaobserwować polepszenie warunków integracji zewnętrznej przy równoczesnym pogorszeniu się warunków integracji wewnątrzpsychicznej.
- 4) W zakresie wiedzy na temat niepełnosprawności 45,4% badanych uczniów pełnosprawnych wykazało chęć jej poszerzenia, 33,9% uzależniło to od różnych czynników (np. czas, możliwości, potrzeba, rodzaj dostarczanej wiedzy), a 20,4% respondentów nie okazało takiej potrzeby. Zaobserwowano, że potrzeba uzyskania wiedzy na temat niepełnosprawności przejawiana jest częściej przez uczniów starszych (szkoły ponadgimnazjalne), rzadziej młodszych (szkoły podstawowe). Powyższe dane świadczą o wysokim zapotrzebowaniu ze strony uczniów pełnosprawnych na uzyskanie informacji o niepełnosprawności i osobach nią dotkniętych i mogą stanowić istotną wskazówkę dla szkół i nauczycieli. Przypuszczalnie wiedza na temat niepełnosprawności jest istotnym czynnikiem decydującym o społecznej akceptacji osób z niepełnosprawnością, a jej brak może się przyczyniać do osłabienia interakcji z niepełnosprawnymi rówieśnikami (obawa przed kontaktami, unikanie) (por. Sparling 2002).
- 5) Jeśli chodzi o chęć zaangażowania się uczniów pełnosprawnych w pracę wolontariacką na rzecz osób z niepełnosprawnością, wyraziło ją 38,9% badanych, 37,3% uzależniło to od różnych czynników (np. posiadanie czasu, częstotliwość, charakter i stopień trudności pracy, rodzaj niepełnosprawności osób, którym mieliby pomagać), a zaledwie 23,5% jednoznacznie stwierdziło, że nie są taką pracą zainteresowani (tłumacząc to zwykle brakiem czasu i innymi obo-

wiązkami). Z pewnością takie rezultaty można uznać za optymistyczne, świadczące o otwartości badanych na tego typu doświadczenia. Warto przy tym podkreślić, że niektórzy z poddanych badaniom uczniów już są zaangażowani w pracę z osobami z niepełnosprawnością w formie wolontariatu.

Bibliografia

- Chodkowska M. (2004), *Problemy pedagogicznego wsparcia uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w zakresie społecznego funkcjonowania w klasie szkolnej*, [w:] *Wsparcie społeczne w rehabilitacji i resocjalizacji*, red. Z. Palak, Z. Bartkiewicz, Wydawnictwo UMCS, Lublin
- Ćwirynkało K. (2003), *Pozycja socjometryczna uczniów niepełnosprawnych a postawa nauczycieli wobec integracji*, [w:] *Integracja osób niepełnosprawnych w edukacji i interakcjach społecznych*, red. Z. Kazanowski, D. Osik-Chudowolska, Wydawnictwo UMCS, Lublin
- Ćwirynkało K. (2009), *Pełnomocność w roli kolegi i ucznia osoby z niepełnosprawnością w szkole ogólnodostępnej*, w druku.
- Janion E. (2000), *Dynamika zmian we wzajemnych relacjach między dziećmi pełnosprawnymi i niepełnosprawnymi w przedszkolnej grupie integracyjnej*, [w:] *Dylematy pedagogiki specjalnej*, red. A. Rakowska, J. Baran, Wydawnictwo AP, Kraków
- Jurgielewicz-Wojtaszek M., Karczewska M. (2005), *Integracja uczniów z dysfunkcją słuchu z młodzieżą słyszącą w szkole średniej*, [w:] *Dziecko ze specjalnymi potrzebami w ekosystemie*, red. W. Pilecka, A. Ozga, P. Kurtek, Wydawnictwo AŚ, Kielce
- Kornaś D. (2004), *Relacje między dziećmi pełno- i niepełnosprawnymi w klasie integracyjnej w wieku wczesnoszkolnym*, [w:] *Integracja społeczna osób niepełnosprawnych*, red. G. Dryżałowska, H. Żuraw, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa
- Kosakowski Cz. (2000), *Dziecko niepełnosprawne w szkole masowej – możliwości i ograniczenia*, [w:] *Dziecko o specjalnych potrzebach edukacyjnych*, red. Cz. Kosakowski, M. Zaorska, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń
- Krause A. (2000), *Integracyjne złudzenia ponowoczesności (sytuacja osób niepełnosprawnych)*, Impuls, Kraków
- Lipińska J. (1999), *Układ stosunków emocjonalno-społecznych między dziećmi w integracyjnych klasach szkolnych*, [w:] *Z teorii i badań społecznej integracji dzieci niepełnosprawnych*, red. A. Maciarz, Impuls, Kraków
- Lipińska-Lokś J. (2003), *Psychospołeczna sytuacja dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w klasach integracyjnych*, [w:] *Człowiek z niepełnosprawnością intelektualną*, t. 1: *Wybrane problemy osobowości, rodzin i edukacji osób z niepełnosprawnością intelektualną*, red. Janiszewska-Nieścioruk, Impuls, Kraków
- Maciarz A. (1985), *Stosunki społeczne między uczniami pełnosprawnymi i upośledzonymi umysłowo*, [w:] *Wychowanie, kształcenie i przygotowanie do życia dzieci upośledzonych umysłowo*, red. J. Baran, J. Pilecki, Materiały z konferencji naukowej (Kraków 16–17 maja 1984), Wydawnictwo WSP, Kraków
- Nowicka A., Ochonczenko H. (2004), *Społeczna integracja dzieci w klasach integracyjnych wyzwaniem dla nauczycieli*, [w:] *Wątki zaniedbane, zaniechane, nieobecne w procesie edukacji i wsparcia społecznego osób niepełnosprawnych*, red. Z. Gajdzica, A. Klinik, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice

- Osik-Chudowolska D. (2008), *Ustosunkowania emocjonalne uczniów pełnosprawnych do niepełnosprawnych rówieśników w szkole z oddziałami integracyjnymi*, [w:] *Dyskursy Pedagogiki Specjalnej 7. Współczesne problemy pedagogiki specjalnej*, red. U. Bartnikowska, Cz. Kosakowski, A. Krause, Wydawnictwo UWM, Olsztyn
- Ostrowska A. (1997), *Postawy społeczeństwa polskiego w stosunku do osób niepełnosprawnych*, [w:] *Upośledzenie w społecznym zwierciadle*, red. A. Gustavsson, E. Zakrzewska-Manterys, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa
- Palak Z. (1993), *Z badań nad integracyjnym kształceniem dzieci niewidomych*, [w:] *Sytuacja życia i warunków dziecka niepełnosprawnego w rodzinie*, red. R. Ossowski, Materiały z konferencji naukowej w Bydgoszczy w dniach 27 i 28.11.1992 r., Wydawnictwo WSP, Bydgoszcz
- Parys K. (2009), *Problemy integracji szkolnej w badaniach empirycznych – przegląd materiałów konferencyjnych*, [w:] *Problemy edukacji integracyjnej dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną*, red. Z. Janiszewska-Nieścioruk, Impuls, Kraków
- Sakowicz-Boboryko A. (2003), *Uczeń z wadą słuchu w środowisku słyszących rówieśników szkolnych*, [w:] *Integracja osób niepełnosprawnych w edukacji i interakcjach społecznych*, red. Z. Kazanowski, D. Osik-Chudowolska, Wydawnictwo UMCS, Lublin
- Sparling E. (2002), *Social Acceptance At Senior High School*, „International Journal of Special Education”, t. 17, nr 1.
- Wiącek G. (2005), *Pomiar efektywności kształcenia integracyjnego dzieci ze specjalnymi potrzebami integracyjnymi*, [w:] *Dyskursy Pedagogiki Specjalnej 4. Normalizacja środowisk życia osób niepełnosprawnych*, red. Cz. Kosakowski, A. Krause, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn
- Wiącek G. (2006), *Wybrane uwarunkowania relacji rówieśników w klasach integracyjnych*, [w:] *Dyskursy Pedagogiki Specjalnej 5. Pomiędzy teorią a praktyką*, red. Cz. Kosakowski, A. Krause, S. Przybyliński, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn
- Zamkowska A. (2005), *Normalizacja w kształtowaniu środowiska klasy integracyjnej*, [w:] *Dyskursy Pedagogiki Specjalnej 4. Normalizacja środowisk życia osób niepełnosprawnych*, red. Cz. Kosakowski, A. Krause, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn

Nondisabled pupils towards their peers with disability (Summary)

The problem of disabled people social acceptance is the centre of many researchers' interests. The results of many empirical studies concerning the integrative education of disabled and nondisabled students in the mainstream schools indicate that it is connected either with chances or the risk for both groups. Presented in the literature variable results of research on the character and conditions of integration processes were the impulse for making a research project on social acceptance level of disabled pupils attending the mainstream schools by their peers in classes. The sample includes 357 students with disability attending 18 classes in the mainstream schools and 7 integrative classes at integrative schools and learning at different levels of education (primary school, gymnasium and postgymnasium forms of education).